

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Розалия Йорданова Кузманова – Карталова
ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.4. Социални дейности
докторска програма “Социални политики и социална работа“

Автор: Мария Христова Сиракова

Тема: Социална работа и благополучие при семейства на деца с увреждания

Научен ръководител: проф. д-р Нели Илиева Бояджиева, ПУ „Паисий Хилендарски“

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № РД 21-1448 от 12.07.2024 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Социална работа и благополучие при семейства на деца с увреждания“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.4. Социални дейности, докторска програма “Социални политики и социална работа“. Автор на дисертационния труд е Мария Христова Сиракова – докторантка в задочна форма на обучение към катедра „Социални дейности“ с научен ръководител проф. д-р Нели Илиева Бояджиева от ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Мария Христова Сиракова комплект материали, по който е изготвено становището, включва следните документи: автобиография в европейски формат; дисертационен труд; автореферат; списък на научните публикации по темата на дисертацията; копия на научните публикации; декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи.

Образователната подготовка на Мария Сиракова дава заявка за широка компетентност в сферата на хуманитаристиката и психо-социалната подкрепа, чието умело съчетание се установява в дисертационния труд. Базовата ѝ специалност е придобита през 2004 г. в ПУ „Паисий Хилендарски“ с квалификация - бакалавър-филолог и учител по български език, литература и история. През 2008 година се дипломира като магистър-психолог във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. През 2011 година придобива сертификат за специализация от Медицински университет, Пловдив по приложна психология и психотерапия, а през 2016 г. получава допълнителна квалификация като педагог на лица със слухови увреди от ПУ „Паисий

Хилендарски“. От март 2019 година е задочен докторант към Педагогическия факултет на ПУ „П. Хилендарски“, катедра „Социални дейности“.

Трудовият ѝ път е интересен и динамичен, свързан както с образователната, така и със социалната сфера, като може да се отчете целенасочено и последователно изграждане, развиване и прилагане на специфични психо-социални компетенции в практиката и придобиване на допълнителни компетентности в тази посока чрез различни курсове, квалификационни програми, проекти, семинари, конференции и пр., а именно: от 2003 г. до 2005 г. е учител по история – лектор в ОУ „Пейо Яворов“, с. Червен; от 2004 г. до 2008 г. е възпитател в ДДЛРГ „Таню Войвода“, Асеновград, като в периода 2006 – 2008 г. е ВРИД директор на ДДЛРГ „Таню Войвода“; от 2008 г. до 2014 г. работи като психолог в ПУ „Св. Архангел Михаил“, Асеновград, с кратко прекъсване през 2011-2012 г.; през 2014 г. е психолог към ДЦДУ, Асеновград; 2014 – 2015 г. извършва психологическа работа отново към ПУ „Св. Архангел Михаил“, Асеновград; през 2015 г. работи по проект „Предоставяне на интегрирани социални услуги и услуги, свързани с деца от 0 до 3-годишна възраст и от 3 до 7-годишна възраст“ към Общностен център, Асеновград, а през 2016 година работи като психолог към Общностния център; в периода 2016 – 2020 г. работи като психолог към Център за ранно детско развитие, община Асеновград, а от 2021 г. до момента е социален асистент към община Асеновград, като същевременно от 2020 г. до момента е психолог към СУ “Св. Седмочисленици“, гр. Пловдив.

Обобщено може да се каже, че професионалният ѝ и трудов път са идейно и практически обвързани с проблематиката на дисертационното ѝ изследване. То се явява логично продължение за съвместяване на опит и практика с научни проучвания, анализи и нови внедрявания на терен в сферата на социалните услуги и училищната работа, свързани с диагностика и превенция на различни рискови фактори при децата и техните семейства и за интервенция при социални проблеми.

Биографията на Мария Сиракова показва, че дисертантката е информиран, мотивиран и професионално подготвен човек за реализиране на такъв тип научно проучване, с голям потенциал за качествена експертиза и възможности за ефективни предложения за социалната практика, видни и в научните ѝ резултати. Друг важен акцент и предпоставка за успешността на научна разработка е професионалният авторитет и съпричастност на научния ѝ ръководител - проф. д-р Нели Бояджиева.

Относно езиковата компетентност – дисертантката владее руски език и ползва английски.

2. Актуалност на тематиката

Проблемът за социалната подкрепа за семейства на деца с увреждания е с нарастваща актуалност предвид повишаващия се брой такива семейства както в световен мащаб, така и у

нас, увеличаващите се рискови условия, в които живеят хората и многообразието от рискови фактори, повлияващи за това. Липсата на достатъчно информация в общността за ефективни подходи за минимизиране на риска за раждане на дете с увреждане и за реализирането на по-благоприятен, предвидим и обезпечен живот за децата и семействата е предпоставка за запълването на този вакуум с нови научни разработки, доказващи необходимостта от ефективни, адекватни и своевременни мерки и действия.

Залагането на семейно-ориентирания подход при работата с такива семейства, а не само работа, насочена за покриване потребностите на детето с увреждане, е необходим и съвременен начин за грижа в такива ситуации, за помощ и подкрепа за всеки семеен член и за създаване на условия за по-качествен живот на цялата семейна инфраструктура. Убедеността, че чрез семейството може да се помогне трайно и качествено на всеки семеен член е от високо значение и належаща потребност днес в професионалната социална практика и необходим подход в работата на специалистите.

Изведените акценти са само няколко шриха, аргументиращи актуалността и значимостта на изследвания проблем в теоретично и практическо отношение - за предлагане на ефективни подходи за повишаване качеството на живот на такива семейства.

В този смисъл, обобщено: изследваният проблем е с висока научна и научно-приложна стойност, предлагащ анализи на фундаментални теоретични постановки, концепции и подходи и на съвременни практики за извеждане на специфични за рисковата група семейства с деца с увреждания практики за социална помощ и социално-личностна подкрепа.

Задачите, които са реализирани в дисертационния труд, са в посока на поставената цел и обхващат цялостно проблематиката на изследване в теоретичен, емпиричен и практико-приложен план.

3. Познание на проблема

Литературата, ползвана при изготвяне на дисертационния труд, е съвременна и актуална. Тезите са обосновани с класически научни концепции, адекватно подбрани, съобразно спецификата на проблема на изследване - семейства с деца с увреждания.

Авторката се позовава на фундаментални и съвременни научни източници от български и чуждестранни автори - общо 78 източника, от които 36 на кирилица, 26 на латиница и 16 електронни източника.

Дисертантката познава задълбочено проблематиката, която изследва. Основава изследванията си на интегративно познание от педагогически, психологически, социални и социалнопедагогически постановки и концепции. Борави сполучливо с понятийния апарат на социалната сфера, на социалната работа и практическото ѝ приложение. При анализите стъпва на консолидирани определения за социална работа. Познава нормативната регулация в социалната сфера, свързана със семействата с деца с увреждания и сполучливо я интерпре-

тира. Извежда аналитично различни становища на чуждестранни и наши учени, изграждайки теоретична база за изследване, съобразно научните механизми на проучване, анализ и синтез на информацията, като обследва фундаментални теоретични постановки за социална, педагогическа и психологическа подкрепа. Аргументира преминаването от медицински към социален модел за грижа за семействата с деца с увреждания, както и прилагането на семейно-ориентирания и резилианс подходи в работата с тази рискова група семейства. На тази база извежда сполучливо специфичния профил на семейство с дете с увреждане – статус, потребности, проблеми, който успешно подлага на емпирично изследване и анализ за търсене на възможности за повишаване на качеството му на живот.

Теоретичните търсения водят логично до авторовото решение за изследване рефлексията на социалната работа със семейства с дете с увреждане в социалните услуги върху субективното благополучие на семейната система, както и за проучване на нагласите и ползите от прилагане на семейно-ориентирания подход за прогресивна промяна в статуса на семейството с дете с увреждане.

4. Методика на изследването

Научният апарат на изследването – обект, предмет, цел, задачи, хипотеза, е формулиран прецизно и задава ясна рамка на теоретико-емпиричното изследване. Методиката на изследване е адекватна на поставената цел. Използвани са подходящи методи за проучване, анализ и синтез на информацията, което позволява постигането на поставените задачи в дисертационния труд и за проверка на изведената хипотеза, а именно, че: принципите на социалната работа, които се фокусират върху подкрепата и ресурсите на семействата с дете с увреждане влияят съществено върху тяхното субективно благополучие и подобряват качеството им на живот; предполага се, че положителното повлияване на работа със семействата с дете с увреждане в социални услуги, може да бъде повишено чрез развитието и внедряването на подход, ориентиран към семейството.

Контингент на изследване са 134 родители, чийто деца с увреждания са потребители на социални услуги и 23 специалисти, работещи в социални услуги - Дневен център за деца и младежи с увреждания, Дневен център за деца и/или младежи с множество увреждания, Център за ранно детско развитие.

Децата, чийто родители за участвали в проучването, са с диагнози: Детска церебрална парализа, Синдром на Даун, Стърдж-Вебер синдром, Аутизъм, Разстройство на училищните умения, Дефицит на концентрация и внимание.

Изведени са своеобразни критерии за субективно благополучие в семейство с дете с увреждане, които са корелатив за оценка и напредък в работата.

Проведено е успешно пилотно и същинско изследване. При пилотното изследване са анкетирани 18, а при същинското 97 родители на деца с увреждания, които ползват социални

услуги с авторска анкетна карта, като е проучено социално-емоционалното благополучие на родителите, социално-емоционалното благополучие на детето, вида и ефективността на помощта, оказвана от специалистите – психолози, логопеди, педагози, рехабилитатори и терапевти. Реализирани са също:

- дълбочинното интервю с авторска анкетна карта с 19 родители на деца с увреждания, които посещават центрове за социална подкрепа, за събиране на информация, обогатяваща съществуващите изводи от пилотното и същинско проучване, което е с експертен характер за установяване на емоциите, които са изпитали родителите при научаване за трудността на детето, ролята на подкрепящата среда в този момент, преминаване през фазите на скърбене, както и за положителното повлияване на индивидуални и групови консултации върху качеството на живот, респективно на субективното благополучие в личен и семеен аспект;
- интервю с авторска анкетна карта с 23 специалисти, работещи в социалните звена, предоставящи услуги на деца с увреждания и техните семейства, като са проучвани нагласите на родителите да продължат „кабинетна“ работа т. е започната работа от специалистите в социалните звена /психолог, логопед, специален педагог, рехабилитатор/ у дома с децата си и готовността родителите да участват в индивидуални консултации за подобряване на емоционалното състояние и за доразвиване на родителския капацитет, както и в групи за родители и разбирането на специалистите относно мотивирането и включването на родителите в процеса на работата с ключова роля в определянето на индивидуалните цели и нужди на детето и в намирането на подходящи решения за тяхното постигане, споделяне на положителен опит по отношение на семейно-ориентирания подход в своята практика.

Обобщено: Използвани са теоретични методи за проучване на научни, нормативни и методически източници. Приложени са емпирични методи - анкети и интервюта, структурирано електронно интервю за проучване мнението на специалистите, работещи в социални звена и дълбочинно интервю с родителите за обогатяване на получената информация от пилотното и същинско проучване. Данните от анкетното проучване на родителите на деца с увреждания, ползващи социални услуги, са обработени чрез статистически методи – честотен анализ и χ^2 -анализ. Може да се каже, че наборът от методи за изследване е адекватен на целта на емпиричното проучване - приложен е подходящ комплекс от количествени, качествени и статистически методи за изследване.

Наборът от теоретични, емпирични, количествени и качествени методи на изследване и за статистическа обработка на данните дава възможност за дълбочинно проучване и емпирична оценка на приложението и ефективността на очертения модел на семейно-ориентиран подход в социалната работа за подпомагане на децата с увреждане и техните семейства за цялостно функциониране на семейната система.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Дисертационният труд е с обем от 217 страници и е структуриран в увод, четири глави, изводи и препоръки, заключение, приноси, библиография от 78 източника, от които 36 на кирилица, 26 на латиница и 16 електронни източника и приложения. В текста се съдържат 28 фигури и 11 таблици.

В първа глава „Теоретичен анализ на актуалното състояние на проблема и научните изследвания“ на базата на аргументиран анализ за състоянието на проблема „деца с увреждания“ у нас и по света и на проблемите на семейството при отглеждане на деца с увреждания, е направен обхванен и задълбочен анализ на възможностите за помощ и подкрепа за такива семейства чрез социална работа. Чрез аналитично обхващане на законово-нормативната база подпомагаща родителите и децата с увреждания, както и номенклатурата за социална помощ и услуги за тях са диференцирани специфичните характеристики на работата със семейства с деца с увреждания. Обстойно са обследвани медицинския и социалния модел в контекста на социалната работа със семейства с деца с увреждания, като на тази база е изведена и аргументирана ефективността на семейно-ориентираният подход за тази грижа и подкрепа. За благополучието на семейството в социума е коментирано специфичното функциониране на семейството с дете с увреждане в обществото, както и ролята на родителската самоэффективност, като начин за справяне с проблемите и на резилианс подхода, като начин за израстване и възстановяване на членовете на семейството в такава ситуация.

Втора глава „Методология и дизайн на изследването“ сполучливо визира идейната концепция на авторката относно емпиричното изследване – организация и характеристики на изследването, методика и методология, етапи, провеждане.

Трета глава „Статистически анализ и анализ на резултатите от емпиричното проучване и интервюта“ надлежно и аргументирано представя резултатите от различните етапи на изследването: от пилотното изследване; от същинското изследване на променливите, свързани с влиянието на социалната работа върху субективното благополучие на семейството; от дълбочинното интервю с родители на деца с увреждания, ползващи социални услуги; от интервюто със специалисти, работещи в социални звена, предлагащи услуги за деца с увреждания и техните семейства.

Задълбочените изследвания и анализи от теоретичното и емпиричното изследване са обобщени в изводи в специално обособена четвърта глава.

Може да се отбележи, че научно-теоретичната база, емпиричната част с направените изследвания и постигнатите резултати от тях, водят до задълбочени, достоверни и значими приноси, постигнати в дисертационния труд.

Достиженията с приносен характер могат да се обособят в три направления: научно-теоретично, научно-практическо и практико-приложно.

В научно-теоретично отношение: На базата на интегрираност на научното познание, на теории, концепции и практики от социалната работа, педагогиката и психологията, е изграден и обоснован авторски теоретико-приложен модел за социална подкрепа за семейства с деца с увреждания, базирана на семейно-ориентирания подход и резилианс подкрепа. Чрез ясно открояване на условията и обстоятелствата, влияещи върху благополучието на децата с увреждания и техните семейства, са идентифицирани рискови и защитни фактори за успешното справяне на семействата с предизвикателствата при отглеждането и възпитанието на деца с увреждане.

Обогатена е теорията на социалната работа чрез подбор и систематизиране на теории и концепции, аргументиращи преминаването от медицински към социален модел на социална подкрепа за семейства с деца с увреждания, чрез който се интерпретират уврежданията като резултат на обществените неблагоприятия и се мотивира потребност за формиране у общество на социална солидарност, разбиране и взаимна подкрепа при хората за по-качествен и благополучен живот за всички. По този начин е разширена базата при разработването на ефективни програми и политики за подпомагане на семействата с деца с увреждания.

В научно-практическо отношение: Доказана е ролята на взаимодействието между специалисти и родители за повишаване на родителската компетентност, от една страна, и за създаване на условия, мотивация и реализиране на споделени съпружески и родителски отношения в семейната двойка, отглеждаща дете с увреждане, от друга. Аргументирана е и ролята на социума за подпомагане на семействата за по-качествен, открит и естествен живот в общността, чрез подкрепата и насърчението на специалистите и подпомагащата роля на обществото за приобщаване на семейството. По този начин е потвърдена взаимовръзката между благополучието на семействата и качеството на живот на децата с увреждания чрез изведеният модел на семейно-ориентиран подход в социалната работа.

В практико-приложно отношение: Доказана е връзката - професионална компетентност на специалистите от социалните услуги, работещи със семейства с деца с увреждания, мотивацията на родителите за информирана грижа за своите деца с увреждания и за грижа и напредък в личните, съпружеските и социалните взаимоотношения. Като цяло чрез теоретико-емпиричното изследване е обоснована релацията: благополучие на семейството като система и на всеки негов член по отделно – по-балансиран, предвидим и спокоен живот за семействата с деца с увреждания – по-голям напредък в социализацията, приобщаването и повишаване на социалните и личните умения на децата с увреждания. Отчетените резултати за по-добро качество на живот за цялото семейство, постигнато чрез семейно-ориентирания подход в социалната работа със семейства с деца с увреждания, може да благоприятства аргументирането на нови политики и практики по отношение грижата за семейства с деца с увреждания на национално равнище и на подходи за работа с тях.

Постигнатите резултати са с висока степен на значимост за научното познание относно разработения и изследван специфичен модел за работа със семейства с деца с увреждания за приобщаването им към социалната и образователната среда, базиран на семейно-ориентирания и резилианс подход. В практическо отношение трудът е полезен и значим с модела за социално включване на семействата с деца с увреждания, характеризиращ се с цялостност и грижа за всеки семеен член, които е апробиран в социални услуги в България, работещи със семейства с деца с увреждания и може да бъде надеждна база за определяне на национални политики и практики в това отношение.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Публикациите, които прилага докторантката по темата на дисертационния труд, са четири, от които една е под печат и една в съавторство. Публикациите отразяват съдържанието на дисертационния труд и основните резултати от него на различни равнища – национално, регионално и университетско. Те са както с научно-теоретичен, така и с практико-приложен характер. Публикациите са изготвени на академичен език, с научна прецизност и коректност.

По вид те са следните: статия в списание – 2 броя (1 под печат); статия в сборник с научно рецензиране – 2 броя. По място на публикуване: доклади в трудове на международни научни конференции в България – 2 броя; статия в научно списание на СУБ – 1 брой; статия в научно списание на университет – 1 брой (под печат); по език, на който са написани: на български език – 4 броя, едната под печат; по брой на съавторите: самостоятелни – 3 броя, едната под печат; в съавторство – 1 брой; с един съавтор – 1 брой.

Относно личното участие в изследването, докторантката Мария Сиракова е приложила декларация за авторство и оригиналност на резултатите и приносите в дисертационното ѝ изследване, като заявява, че не са заимствани от публикации и изследвания, в които няма участие.

7. Автореферат

Авторефератът е разработен съобразно нормативните изисквания и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията. Представени са обективно, конспективно и аналитично основните тези, заложили в дисертацията. Коректно е отразен научният апарат на изследване. Точно е представена теоретичната обосновка и актуалното състояние на проблема за социалната работа със семейства с деца с увреждания, методологията и дизайна на изследването, организацията и етапите на реализирането му, анализът на резултатите от проучването, изведени са изводите, до които е достигнала докторантката. Приложени са приносите за науката и практиката и списъка с публикациите по дисертационния труд.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Работата в социалните услуги за подкрепа на семействата с деца с увреждания би спечелила, ако дисертантката Мария Сиракова сподели с широката професионална общност своите резултати от дисертационното изследване чрез публикуването им в книжно тяло.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на *Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на ПУ „Паисий Хилендарски“*.

Дисертационният труд показва, че докторантката Мария Христова Сиракова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения в сферата на докторската програма „Социални политики и социална работа“, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от анализирания по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури **да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Мария Христова Сиракова** в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.4. Социални дейности, докторска програма „Социални политики и социална работа“.

10.09.2024 г.

Изготвил становището:

(подпис)

Проф. д-р Розалия Кузманова - Карталова